

УДК 371 (477.8) (09)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2023.39.12040>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В ГАЛИЧИНІ (МІЖВОЄННА ДОБА)

Наталія Мачинська, Мар'яна Пульс

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, UA-79005
nataliya.machynska@lnu.edu.ua;
maryana5nik@gmail.com*

Запропоновано результати теоретичного дослідження функціонування закладів освіти початкової школи в Галичині міжвоєнного періоду. На основі аналізу історико-педагогічних джерел виокремлено чотири складові формування національної системи початкової освіти. Завдяки визначенню цих складових виокремлено особливості функціонування початкового шкільництва в Галичині того часу. Охарактеризовано діяльність провідних педагогічних товариств та визначено розвиток приватних шкіл – головна ідея пробудження національної свідомості в Галичині міжвоєнного періоду.

Висвітлено важливі аспекти функціонування початкової освіти в Галичині в історичному контексті. Зокрема, зацентровано на кількох особливостях: розширення мережі приватних навчальних закладів як результату причинно-наслідкових зв'язків між взаємодією польського уряду та української громадськості; обґрунтовано, чому українські громадські організації були змушені створювати власні школи і відстоювати їхню автономію та ідентичність. Проаналізовано вплив політичних та економічних умов на функціонування початкової освіти. Зазначено, що освітня політика польського уряду була спрямована на ополячення населення Галичини, тому навчання в державних школах часто проводилося із багатьма труднощами, що ускладнювало процес становлення національної освітньої системи. Показано значимість вектора підготовки кандидатів на вчителювання як невід'ємного чинника у процесі відстоювання ідеї розвитку національної культури. Зазначено про важливість розвитку початкової освіти для формування й реалізації напряму педагогіки національного виховання загалом.

Виокремлено важливий напрям у становленні ефективності функціонування початкових шкіл – педагогіка національного виховання та надання можливості навчатися українською мовою. Наголошено на важливості розвитку українських освітніх цінностей у складні історичні періоди. Схарактеризовано наслідки впливу суспільно-політичного вектору держав (Австро-Угорщини та Речі Посполитої) на загальний стан початкової освіти в Галичині. На основі історичних та педагогічних досліджень розкрито сутність національного шкільництва як найбільш значимої

складової української державності. Уточнено особливості розвитку й функціонування системи початкової освіти в Галичині міжвоєнної доби.

Ключові слова: національна освітня система, педагогіка національного виховання, початкова освіта Галичини, портрет вчителя, українське шкільництво.

Постановка проблеми. Досвід функціонування освітньої галузі в історично-педагогічному контексті є вкрай важливим для створення ефективної національної освітньої системи. Ретроспективний аналіз дає можливість детального ознайомлення з тими складовими, які ставали допоміжними чи гальмівними процесами функціонування освітньої галузі.

На особливості роботи навчальних закладів впливає чимало ресурсів: кадрові, технічні, матеріальні, фінансові, методичні тощо. Крім того, варто взяти до уваги те, що зі зміною політичного устрою в державі зазвичай відбуваються й чергові зміни в освітній галузі. Тому до зазначених ресурсів потрібно також додати історичний ресурс, що являє собою сукупність знань про функціонування навчальних закладів початкової освіти в минулому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику становища шкільної освіти в Галичині досліджували: Струганець В. (оцінка становища шкільної освіти у Східній Галичині в міжвоєнний період); Невмержицька О. (виховні цінності міжвоєнного періоду); Пахолків С. (особливості формування освіченої верстви в Галичині); Шологон Л. (вплив українських педагогічних товариств на розвиток початкової освіти); Барна Л. (підготовка вчителів в учительських семінаріях); Виздрик В. (роль українських педагогічних товариств у становленні національної освіти).

Мета. Вивчення досвіду минулих епох доцільно розглядати не лише з науково-пізнавального контексту, а й з метою виконання превентивних заходів у процесі становлення національної освітньої системи.

Виклад основного матеріалу. Вживання поняття «національна освітня система» означає: формування й функціонування такої структури, що поєднує в собі декілька важливих для національної ідентичності чинників (особа вчителя, характеристика закладів загалом; освітня політика; педагогіка національного виховання). Саме у цих аспектах ми спробуємо виокремити особливості функціонування навчальних закладів початкової освіти в Галичині.

Територія Галичини міжвоєнного періоду підпорядковувалася польському та австрійському урядові. Під владою Австрійської імперії у 1772–1918 рр., та у складі Польщі – з 1919–1939 рр. Відповідно, освітня політика ґрунтувалася на прийнятті норм керуючого правління. Варто зауважити, що Австрійська імперія завжди цінувала освіченість населення як важливий елемент громадської й державної свідомості. Тому реформа (зокрема освітня реформа) австрійського імператора Йосифа II та її поширення у Галичині посприяли можливості для здобуття освіти всім

жителям краю. Загалом реформа передбачала: створити у містах, містечках, селах мережу шкіл: однокласних – «парафіяльних»; трикласних – «тривіальних»; чотирикласних – «нормальних» [5, с. 128, 129]. Щоправда, навчання здебільшого проводилося німецькою мовою, що, відповідно, применшувало шанси галичан на утвердження своїх національних цінностей. Мова була найбільшою проблемою у становленні української ідентичності в Галичині, єдиної нормативної граматики української мови тоді ще не було [7, с. 137]. Тож, загалом мовне питання було невирішеним за весь час підпорядкування як польському, так і австрійському урядові. Це було пов'язано із тим, що положення закону (від 22 травня 1867 р.), передбачали можливість вибору мови навчання, втім, задля реалізації цього були потрібні кошти. Чимало навчальних закладів суспільного сектору потребували дотацій із крайового бюджету [7, с. 147]. Отримання дотацій фактично можемо прирівняти до прямого підпорядкування «чужій» національній програмі. Ситуацію повністю змінити намагалися новоутворені громадські вчительські об'єднання. Учасники цих об'єднань відстоювали інтереси української державності, лобіювали мову як важливу аксіологічну складову процесу творення освіти національного рівня. Особливої уваги заслуговує Українське (Руське) педагогічне товариство, учасники якого вели активну просвітницьку діяльність, а також сприяли розвитку бібліотечної справи [9, с. 144]. Саме завдяки наполегливій праці та зусиллям представників учительських об'єднань на теренах Галичини почали поступово відкривати приватні навчальні заклади. В контексті цього не можемо не згадати товариства «Рідна школа» і «Просвіта». Тому початок ХХ ст. став особливим періодом, що здебільшого характеризувався відкриттям приватних шкіл. Наприклад, початкові школи були в Золочеві, Коломиї, Забойках тощо [9, с. 144].

Однією із особливостей функціонування початкової освіти в Галичині став напрям розширення приватних навчальних закладів. Серед інших особливостей можемо виокремити: пошук ресурсів для вирішення мовного питання; розширення мережі навчальних закладів, що спонукало до створення приватного освітнього простору. Якщо зосереджено вивчати особливості навчальних закладів початкової освіти, то в узагальненій характеристиці можемо також зауважити наявність відповідних особливостей, що стосуються педагогіки національного виховання. Варто відмітити, що від 31 липня 1924 р. набув чинності закон, положення якого передбачали створення умов для спільного навчання та виховання дітей різних національностей [8, с. 105]. Тобто, на теренах Східної Галичини навчання у початкових школах мало відбуватися і польською, і українською мовами, що здавалося б мало усунути нерівність доступу на одержання й реалізацію права на освіту українцями. Втім, ситуація набула діаметрально протилежного керунку й положення не виконувалися. Ці події сприяли

пробудженню національної свідомості й активних напрацювань у педагогіці національного виховання. Виконувати це завдання вдавалося таким товариствам: «Просвіта», «Рідна школа» (педагогічним); «Пласт», «Сокіл», «Січ», «Орли» та ін. [7, с. 54]. Головними опонентами українському товариству «Рідна школа» було польське «Товариство школи людової», яке мало на меті стрімкими темпами ліквідувати українські школи та поширювати серед українських учнів провідні наративи польської історико-педагогічної спадщини. Це стало поштовхом до активної діяльності лідерів Українського педагогічного товариства («Рідна школа»). Йдеться, зокрема, про позицію Галицинського М. (провідного українського педагога Галичини, активного культурно-освітнього та громадсько-політичного діяча), який зазначав, що польська структурно-шкільна влада виконувала своїми розпорядженнями насильство над освітніми правами українського народу. Зважаючи на обставини та події, які виникали на шляху становлення і функціонування системи початкової освіти в Галичині, можемо зазначити, що ще однією особливістю освітньої політики стала діяльність товариства «Рідна школа» в спектрі надання правової допомоги у шкільних справах. [3, с. 143, 144].

Отож становище освітньої політики потребувало негайної згуртованості української громадськості, що і стало однією із найвагоміших складових у питанні збереження української національної школи й освітньої політики. З огляду на це, представники педагогічних, громадських і молодіжних товариств об'єднували свої зусилля задля розширення мережі українських приватних шкіл. Саме завдяки зусиллям представників зазначених товариств досвід галицьких педагогів збагатився усвідомленням важливості відстоювати ідеї національної культури. Впровадження кроків для реалізації цієї ідеї вбачали у шкільництві.

Було виокремлено такі напрями національного виховання: напрям, що безпосередньо стосувався мовної політики як основного засобу освіченості; напрям організаційно-правових засад шкільництва як засобу доступності до освіченості; напрям визнання спеціальних потреб з огляду на культурні і ментальні особливості.

Реалізація педагогіки національного виховання була неможливою без характеристики портрету вчителя. Для підготовки вчителів початкових класів у Галичині було виокремлено кілька шляхів розвитку. Зокрема, вагомого історико-педагогічного значення набули препаранди – заклади, мета яких – навчити кандидатів на вчителювання базовим основам елементарної грамотності. Крім грамотності, майбутні вчителі початкового шкільництва мали володіти високими культурно-етичними нормами; бути всебічно розвиненими. Барна М. наголошувала на таких аспектах портрету вчителя,

як: вміння дбати про своє здоров'я, підтримувати фізичну форму; розумітися в музичній грамоті [1, с. 35].

Згодом на суспільно-політичній арені відбувалися зміни, що, відтак, привели до утворення нових запитів. Серед яких – покращити інституції із підготовки майбутніх учителів. Так з'явилися вчительські семінарії, особливістю функціонування яких став психологічний напрям навчальних програм. Це означає, що до вже зазначених рис портрету вчителя додалася особливість розуміння психологічних запитів учнів початкової школи. Коли йдеться про портрет педагога, то значного аспекту набувають практичні навички педагога та вміння їх застосовувати. Зокрема, завдяки «лекційним пробам» можна було спробувати себе у ролі вчителя [1, с. 35].

З часом запити суспільства змінилися і підготовка вчителів потребувала покращень. Тому все частіше йшлося про необхідність вищих навчальних закладів як провідної ланки в підготовці кандидатів на вчителювання до педагогічної діяльності. Такі зміни підтверджують, що в портреті вчителя особливо важливого значення мала грамотність кандидата на вчителювання, адже саме обізнаність кандидата на вчителювання є запорукою успішного національного виховання й усієї системи початкової освіти. Крім того, серед особливостей портрету вчителя особливої уваги заслуговує практика залучення вчителів до проходження державної атестації. Втім, складання таких «кваліфікаційних іспитів» відбувалося вже у час після міжвоєнного періоду. Як зазначає Барна Л., «щоб отримати («патент») вчителя, потрібно було, крім складання кваліфікаційного іспиту, пройти обов'язкове дворічне стажування і захистити його [2, с. 36]. Отож, до вже згаданих особливостей портрету вчителя початкового шкільництва Галичини із впливом часу й суспільно-історичних трансформацій додалася повсякчасна робота над підвищенням своєї компетентності та кваліфікації – як одна із найважливіших особливостей не лише портрету вчителя, а й усієї освітньої політики.

Якщо брати до уваги освітню політику загалом, то початковій освіті в Галичині довелося пройти крізь деякі труднощі, зумовлені підпорядкуванням панівному урядові Галичини. Тому особливостями функціонування початкової системи ми визначаємо такі: низька зацікавленість (вмотивованість) до навчання; втрата доступу до навчання малозабезпеченим сім'ям, а відтак матеріальна неспроможність віддати дітей навчатися до приватної школи. Серед особливостей державних шкіл виокремлюється надання переваги іншим дітям та іншій мові. Тому галицьким педагогам було вкрай важливо подолати всі ці труднощі. З огляду на це, можемо доволі ствердно говорити про те, що для реалізації цієї амбітної мети потрібно було подолати всі наявні труднощі. Проте це було нелегким завданням, адже система початкової освіти не була сформованою і потребувала певної

структури. Довгий період функціонування початкового шкільництва виконували представники церковних інституцій. Особливо можемо відмітити школи дяків. Надалі польський уряд не був прихильним до відкриття ймовірних шансів на незалежну від них освіту для українців. Австрійський уряд був дещо більш відкритим у питаннях мови. Згодом збільшувалася кількість як суспільної, так і приватної школи. Зокрема, загалом освітня політика ставала динамічною та значущою.

Отже, однією з найосновніших особливостей початкової освіти в Галичині було розширення мережі приватних навчальних закладів. Це було зумовлено тим, що польський уряд не був прихильним до розвитку української освіти, тому українські громадські організації були змушені створювати власні школи. Також для реалізації педагогіки національного виховання була важливою підготовка вчителів, які усвідомлювали значимість відстоювання ідеї національної культури.

Особливості функціонування початкової освіти в Галичині були зумовлені політичними та економічними умовами. Так, наприклад, освітня політика польського уряду була спрямована на ополячення населення Галичини, тому навчання в державних школах часто проводилося польською мовою. Це, своєю чергою, негативно позначалося на доступі українців до освіти. З іншого боку, економічна ситуація в Галичині також ускладнювала доступ до освіти для багатьох сімей. Малозабезпечені сім'ї часто не мали фінансової можливості віддати дітей до школи, тому вони залишалися неграмотними. Тож, щоб здобути автономну і засновану на своїй культурі освітню галузь, Галичині варто насамперед відмежуватися від впливу польської і австрійської ментальностей, адже ототожнення себе із культурами панівних впливів керуючого правління було великою небезпекою, з якою зіткнулася українська ідентичність та самосвідомість (подібна небезпека спіткала українську державність і, безпосередньо, сферу національної освіти в різні історичні періоди, ураховуючи й новітні виклики російсько-української війни).

Українська громадськість Галичини вела активну й тривалу боротьбу за створення культурно-освітнього фундаментального національного індикатора як визначального чинника української державності. Незважаючи на численні утиски, заборони й зловживання стосовно надання можливостей доступу до навчання в початкових школах на основі історії рідного краю, позиція галичан щодо забезпечення права на здобуття освіти залишалася непохитною. Зокрема, представники педагогічного товариства «Рідна школа» займалися наданням правової допомоги у відстоюванні української мови навчання для дітей та піднімали гострі питання розвитку української освіти [4, с. 94].

Висновки. Аналіз історико-педагогічних досліджень дає можливість констатувати, що вивчення історії становлення та функціонування української освіти допомагає зрозуміти труднощі, з якими стикалися українські педагоги в минулому, і як їх долати. Це, своєю чергою, дає можливість зрозуміти особливості функціонування сучасної української школи і розробляти ефективні стратегії розвитку. Наприклад, інформаційне наповнення змісту цієї статті може стати поштовхом для подальших досліджень: порівняльний аналіз функціонування початкової освіти в Галичині в різні історичні періоди з метою вивчення мінливості умов навчання та виховання дітей протягом XI–XX ст.; вивчення особливостей педагогічної діяльності в контексті національно-визвольного руху, що дало б змогу показати освіту як інструмент формування національної свідомості українців; розробка рекомендацій щодо застосування досвіду минулого в сучасній українській школі з метою покращення якості освіти та національного відродження України тощо.

Крім того, вивчення особливостей функціонування системи початкової освіти в Галичині підтверджує значимість розвитку національного освітнього простору як можливості забезпечення доступу всім громадянам України до якісної освіти. Освіта загалом повинна сприяти розвитку людського потенціалу та економічному зростанню, особливо в сьогоденному нелегкому воєнному періоді.

1. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1772–1939). Рідна школа. 1998. № 7, 8. С. 33–48.

2. Барна Л. С. Підготовка вчителів в учительських семінаріях Східної Галичини. 2011. URL : <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/274>

3. Виздрік В. Роль Українського педагогічного товариства Рідна школа у становленні національної освіти у 20-х роках XX століття. Українознавчий альманах. 2014. (17). С. 142–145.

4. Галай М. Боротьба за українськомовну початкову освіту в Східній Галичині у 1932–1939 роках. Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації : матеріали IX Всеукр. наук. конф. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 246 с.

5. Едер Е. Реформи Йосифа II в Австрійській імперії та їхнє поширення у Галичині. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. № 61. С. 127–135.

6. Невмержицька О. Виховні цінності у педагогічній думці Західної України міжвоєнного періоду. Молодь і ринок. 2013. № 2. С. 53–57. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2013_2_13

7. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація наці. Львів – 2014. 610 с.
8. Струганець В. Оцінка О. Тисовським становища шкільної освіти у Східній Галичині в міжвоєнний період. 2013. URL : <https://journals.urau.edu.ua/index.php/wissn003/issue/view/935>
9. Шологон Л. Українське педагогічне товариство “Рідна Школа” (1881–1939 рр.). Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис Галичина. 2019. № 32. С. 143–149. URL : <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/istgal/issue/view/168>

References

1. Barna, M. (1998). Development of pedagogical education in Galicia (1772–1939). *Native school*, 7–8, 33–48.
2. Barna, L. S. (2011). *Preparation of teachers in the teaching seminaries of East Galicia*. URL : <http://dSPACE.tnpu.edu.ua/handle/123456789/274>
3. Vyzdryk, V. (2014). The role of the Ukrainian Pedagogical Association Native School in the formation of national education in the 20s of the 20th century. *Ukrainian Studies Almanac*, (17), 142–145.
4. Galay, M. (2013). *The struggle for the ukrainian-speaking primary education in Eastern Galicia in the 1932–1939 years : materials of the 10th All-Ukrainian scientific conference*. Ternopil : TNPU named after V. Hnatyuk, 246 p.
5. Eder, E. (2015). The reforms of Joseph II in the Austrian empire and their distribution Galicia y (1780–1790). *Legal series*, (61), 127–135.
6. Nevmerzheritska, O. (2013). Educational values in the pedagogical thought of western Ukraine in the interwar period. *Youth and the market*, (2), 53–57. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2013_2_13
7. Pakholkiv, S. (2014). *The Ukrainian intelligentsia in Habsburg Galicia: the educated class and the emancipation of the nation*. Lviv, 610 p.
8. Struhanets, V. (2013). *O. Tysovsky's assessment of the state of school education in Eastern Galicia in the interwar period*. URL : <https://journals.urau.edu.ua/index.php/wissn003/issue/view/935>
9. Shologon, L. (2019). Ukrainian Pedagogical Society Native School (1881–1939). *Scientific and cultural and educational local history magazine Halychyna*, (32), 143–149. URL : <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/istgal/issue/view/168>

Стаття: надійшла до редколегії 12.09.2023

доопрацьована 17.09.2023

прийнята до друку 29.09.2023

**FEATURES OF THE FUNCTIONING OF PRIMARY EDUCATION SYSTEM
IN GALICIA (INTERWAR PERIOD)**

Nataliia Machynska, Mariana Puls

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005
nataliya.machynska@lnu.edu.ua;
maryana5nik@gmail.com*

The article is devoted to the theoretical study of the functioning of primary school institutions in Galicia during the interwar period. Based on the study of the historical and pedagogical sources, four components of the formation of the national system of primary education are distinguished. These components have been identified to highlight the peculiar features of the functioning of primary schooling in Galicia at that time. The authors of the article characterize the activities of the leading pedagogical societies and conclude that the development of private schools was the main idea of the awakening national consciousness in Galicia of the interwar period.

The study highlights important aspects of the functioning of primary education in Galicia in the historical context. Among those the establishment of a network of private educational institutions as a result of the cooperation between the Polish government and the Ukrainian public is mentioned. The authors substantiate the reasons why the Ukrainian public organizations were forced to create their own schools and defend their autonomy and identity.

The influence of the political and economic factors on the functioning of primary education is analyzed. It is stated that the educational policy of Polish government was aimed at the cultivation of Polish culture in Galicia; therefore education in public schools was characterized by many difficulties that complicated the process of formation of the national education system.

The authors emphasize the importance of training candidates for teaching as an integral factor in the process of advocating the idea of developing national culture. The significance of the development of primary education for the formation and implementation of the pedagogy of national education in general is indicated.

It is stated that the pedagogy of national education and the possibility of studying in the Ukrainian language are the influential factors in the formation and functioning of primary schools. The development of Ukrainian educational values in difficult historical periods is emphasized and the effects of the socio-political dynamics of the states (Austria-Hungary and the Polish-Lithuanian Commonwealth) on the functioning of primary education in Galicia are characterized.

On the basis of historical and pedagogical research, the scholars reveal the essence of national schooling as the most significant component of Ukrainian statehood. They specify the development and functioning of the primary education system in Galicia during the interwar period.

Keywords: national education system, pedagogy of national education, primary education of Galicia, teacher profile, Ukrainian schooling.